

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.14>

ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТА СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ: НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ПРАВООХОРОННОЇ ПРАКТИКИ

Степанюк М.В.,

*аспірант кафедри кримінального права і кримінології
факультету № 1,*

*Інститут з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України
Львівського державного університету внутрішніх справ)*

Степанюк М.В. Характеристика суб'єкта службового підроблення: на основі аналізу правоохоронної практики.

У статті досліджено погляди різних вчених на визначення суб'єкта складу кримінального правопорушення в цілому, та складу службового підроблення зокрема. Проаналізовано звіт Генеральної прокуратури України за 2019-2022 роки щодо вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366 Кримінального кодексу України. Досліджено у тому числі соціально-демографічні, соціально-рольові, морально-психологічні та кримінально-правові ознаки структури особи злочинця, що вчиняє службове підроблення. Здійснено спробу визначити основні риси притаманні суб'єкту складу цього кримінального правопорушення. Основна увага приділена конструюванню його кримінологічного портрету та визначенню функціональної затребуваності такої інформації.

Встановлено, що у вивченні характерних ознак, які притаманні суб'єкту службового підроблення, важливе місце відводиться структурі особи правопорушника, яка вчиняє цей різновид суспільно небезпечного діяння. Така структура, являє собою сукупність її соціально-значних якостей, які склалися в процесі різноманітних взаємодій з іншими людьми. Аналіз таких характерних ознак особи передбачає і максимальне врахування психологічних особливостей та біологічно обумовлених якостей, які в свою чергу, детермінують поведінку людини, в тому числі і кримінально-протиправну. Тому акцентовано на тому, що такі якості здійснюють значний вплив на кримінально протиправну поведінку. Відповідно обґрунтовано, що суб'єкту службового підроблення притаманна система ознак, властивостей, якостей, що визначають її як особу, яка вчинила службове підроблення.

Надано кримінологічну та соціально-психологічну характеристику суб'єкта службового підроблення, проведено аналіз демографічних, моральних і соціальних особливостей такої особи, а також її антисуспільної кримінально-протиправної поведінки, наведено обґрунтування соціально-психологічного портрета суб'єкта, який вчиняє кримінальне правопорушення передбачене ст. 366 КК України. Такій особі, також притаманна певна система морально-психологічних переконань, властивостей, установок, інтелектуальних, емоційних і вольових якостей. Враховуючи зазначене, характеристика службової особи у складі цього кримінального правопорушення, має специфічні особливості, що зумовлюються своєрідним службовим статусом такої особи і істотно вирізняють її порівняно із загальною характеристикою суб'єкта складу кримінального правопорушення.

Ключові поняття: службове підроблення, склад кримінального правопорушення, службова особа.

Stepaniuk M. Characteristics of the subject of official forgery: based on the analysis of law enforcement practice.

The article examines the views of various scholars on the definition of the subject of a criminal offense in general and the elements of forgery in particular. The author analyzes the report of the Prosecutor General's Office of Ukraine for 2019-2022 on the commission of a criminal offense under Article 366 of the Criminal Code of Ukraine. The author examines, among other things, socio-demographic, socio-

role, moral, psychological and criminal law features of the personality structure of a criminal committing forgery. An attempt is made to identify the main features inherent in the subject of this criminal offense. The main attention is paid to the construction of his criminological portrait and determination of the functional relevance of such information.

In the study of the characteristic features inherent in the subject of criminal forgery, an important place is given to the personality structure of the offender who commits this crime. This structure is a set of his/her socially significant qualities that have developed in the process of various interactions with other people. The analysis of the characteristic features of such a person also involves the maximum consideration of psychological characteristics and biologically determined qualities, which in turn determine human behavior, including criminal behavior. Therefore, it should be taken into account that these qualities have a significant impact on criminal behavior. Thus, the subject of forgery is characterized by a system of signs, properties, qualities that define him/her as a person who has committed a criminal offense.

The author provides a criminological and socio-psychological characterization of the subject of forgery, analyzes the demographic, moral and social characteristics of such a person, as well as his/her anti-social criminal behavior, and provides a substantiation of the socio-psychological portrait of a criminal who commits a criminal offense under Article 366 of the Criminal Code of Ukraine. Such a person is also characterized by a certain system of moral and psychological beliefs, properties, attitudes, intellectual, emotional and volitional qualities. Given the above, the characterization of an official as part of this criminal offense has specific features that are determined by the peculiar official status of such a person and significantly distinguish it from the general characterization of the subject of the criminal offense.

Key words: forgery in office, corpus delicti of a criminal offense, official.

Постановка проблеми. Службове підроблення за своїми характеристиками належать до кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Остання своєю чергою відзначається високим рівнем латентності та є причиною нестабільності економіки, недовіри іноземних інвесторів. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, ще називають злочинами «білих комірців» саме через те, що особа злочинця характеризується додатковими характеристиками та високим рівнем інтелектуальності, порівняно з особами, що вчиняють інші види кримінальних правопорушень. Тож для ефективного виявлення та подальшого розкриття таких кримінальних правопорушень як службове підроблення, необхідно добре розуміти природу особи злочинця, що могло би мати і превентивний характер. Вказане свідчить про актуальність дослідження характеристика суб'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366 КК України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання протидії злочинам у сфері службової діяльності та професійної діяльності пов'язаної з наданням публічних послуг та, зокрема, службовому підробленню досліджували: М.І. Бажанов О.М. Бандурка, Т.Б. Басова, О.Ю. Бусол, Б.М. Головкін, О.М. Гумін, Н.О. Гуторова, І.М. Даньшин, О.М. Джуца, Т.А. Денисова, О.О. Дудоров, О.О. Жижиленко, А.П. Закалюк, Б.В. Здравомислов, А.Ф. Зелінський, Ю.Ф. Іванов, Р.Л. Максимович, К.Б. Марисюк, О.А. Мартиненко, А.А. Музика, О.М. Литвинов, О.О. Литовченко, Я.С. Остапенко, А.Б. Сахаров, В.Д. Спасович, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, М.І. Фіалка, П.Л. Фріс, Н.М. Ярмиш та ін.

Разом з тим, віддаючи належне науковим здобуткам указаних вчених, слід визнати, що залишається недостатньо дослідженою характеристика суб'єкта службового підроблення.

Формування цілей статті (постановка завдання). Кримінальна відповідальність за вчинення службового підроблення передбачена ст. 366 КК України, згідно з якою службове підроблення – складання, видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів. Особливістю складу цього кримінального правопорушення є те, що воно завжди вчиняється спеціальним суб'єктом – службовою особою. Загальновідомим є те, що у разі вчинення аналогічних дій іншою, не службовою особою, підроблення документа підлягає кваліфікації за ст. 358 КК. У цьому разі окрім об'єкта посягання значення, і в принципі основне, має статус особи, що вчинила підробку.

Аналіз судової та правоохоронної практики засвідчує, що щороку вчиняється досить багато кримінальних правопорушень цього виду, зокрема за ст. 366 КК у 2019–2022 роках кількість зареєстрованих правопорушень становить: у 2019 р. – 5534; 2020 р. – 6257; 2021 р. – 5746; 2022 р.

– 3667 випадки. Тому, в статті буде проаналізовано статистичні дані наявні в звітах Генеральної прокуратури України за 2019-2022 роки щодо вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366 Кримінального кодексу України.

Виклад основного матеріалу. Важливим фактором у розвитку і побудові України як правової держави є законодавче зміцнення апарату держави. Державний апарат містить у собі не тільки три гілки влади, але і безпосередні, зв'язані з ним різні громадські організації, підприємства, установи й організації незалежно від їхніх форм власності, адже саме вони зараз перетерплюють структурні зміни і реформування. Для подальшого зміцнення законності необхідні рішучі заходи з припинення будь-яких порушень у діяльності державного апарату.

Недосконала правова база, яка подекуди сприяє відчуттю безкарності, призводить до того, що різного рівня службові особи, які покликані стояти на сторожі і дотриманні закону – самі допускають порушення і вчиняють кримінальні правопорушення, порушуючи тим самим акти законодавства України. Динаміка цих правопорушень, нажаль, неухильно йде вгору. Істотна шкода чіткої організації і діяльності державного апарату будь-якої держави заподіюється злочинним і корумпованим відношенням службових осіб до виконання своїх службових обов'язків.

Службове підроблення являє собою досить небезпечне явище, оскільки є універсальним способом вчинення різних кримінальних правопорушень. Це і розкрадання, і зловживання службовими повноваженнями, ухилення від сплати податків, окремі склади кримінальних правопорушень проти правосуддя тощо. Окремі автори справедливо відзначають, що складність виявлення фактів службового підроблення, обумовлена специфікою документообігу, відсутністю систематизованої нормативно – правової бази, яка регламентує такий оборот.

Окрім того, зазначене явище є досить небезпечним ще й тому, що спотворює об'єктивне уявлення про ступінь кримінальної ураженості державних структур та органів місцевого самоврядування, про необхідність активізації заходів кримінально – правового впливу в даній області [1, с. 32].

Відомо, що основним безпосереднім об'єктом службового підроблення є визначений законом порядок діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, їх апарату, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності в частині підготовки, складання, використання і видачі офіційних документів, а також посвідчення фактів, які мають юридичне значення. Відповідно у цьому випадку об'єкт є однією із розмежувальних ознак, яка дозволяє відрізнити склад цього кримінального правопорушення від суміжних, тих, які теж пов'язані із підробкою того чи іншого виду документа. Проте, одним із ключових характеристик складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366 КК України є суб'єкт – службова особа. Звісно, сам факт вчинення підроблення офіційного документу службовою особою автоматично не утворює складу аналізованого кримінального правопорушення, оскільки у випадку коли таке підроблення жодним чином не пов'язано із функціональними обов'язками цієї особи вести мову про склад службового підроблення немає підстав.

Характеристика службової особи у складі цього кримінального правопорушення, і не тільки, має специфічні особливості, що зумовлюються своєрідним службовим статусом такої особи і суттєво вирізняє її порівняно із загальною характеристикою суб'єкта складу кримінального правопорушення.

Зміст поняття службової особи розкривається в положеннях кримінального законодавства, до того ж двічі. Окрім того, є й чимало наукових напрацювань, зокрема й монографічного рівня, які розкривають і конкретизують як поняття загалом, так і окремі його ознаки. Проте, в межах цього дослідження увага буде звернута саме на особливості цього суб'єкта крізь призму правоохоронної практики. Звісно цифрові покажчики для кримінального права зазвичай не завжди репрезентативні, проте у цьому разі вони мають вагоме значення як для розуміння сутності такого специфічного суб'єкта, так і описі його кримінологічної характеристики.

Відповідно до інформації, яка міститься в Єдиному звіті про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за **2019 рік** кількість осіб, яких повідомлено про підозру – 454, кількість осіб, стосовно яких кримінальні провадження закрито за реабілітуючих підстав – 4, виявлено осіб, які вчинили кримінальні правопорушення – 366, до яких застосовано запобіжний захід тримання під вартою – 1. Характеристика виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення: за віком на час вчинення кримінального правопорушення 18-28 років – 28, 29-39 років – 103, 40-54 років – 144, 55-59 років – 46, 60 і більше років – 45, жінок – 122. За освітою на час вчинення кримінального правопорушення: повна вища і базова вища – 296, професійно-технічна – 53, повна

загальна середня та базова загальна середня – 17. Громадянство на час вчинення кримінального правопорушення: громадяни України – 365, громадяни СНД – 1, особи без громадянства – 1.

Зайнятість на час вчинення кримінального правопорушення: працездатні, які не працюють і не навчаються – 10, безробітні, які не працюють і не навчаються – 5; депутати сільських, селищних, міських, районних рад – 1; державні службовці – 19, з них категорія Б – 6, категорія В – 9; посадові особи місцевого самоврядування: 1-7 категорія за законом №4050-VI – 4, усього – 26, 4 категорія – 12, 5-7 категорія – 14. Посадові та службові особи: райдержадміністрацій – 1, облдержадміністрацій – 3, Працівники правоохоронних органів: всього – 14, Національної поліції – 9, державної пенітенціарної служби – 1, державної прикордонної служби – 2, митної служби – 1, посадових та службових осіб інших органів державної влади – 3, Військовослужбовці всього – 7, офіцери – 3, служби за контрактом – 3, начальники – 1. Відомості про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення повторно: всього – 58, у т.ч. у складі організованої групи або злочинної організації – 7, у складі групи з міжрегіональними зв'язками – 3, особами, які раніше вчиняли злочини – 10.

Відповідно до інформації, яка міститься в Єдиному звіті про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за **2020 рік** кількість осіб, яких повідомлено про підозру – 652, кількість осіб, стосовно яких кримінальні провадження закрито за реабілітуючих підстав – 5, кількість осіб, стосовно яких здійснено спеціальне досудове розслідування – 1, виявлено осіб, які вчинили кримінальні правопорушення – 433. Характеристика виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення: за віком на час вчинення кримінального правопорушення 18-28 років – 39, 29-39 років – 107, 40-54 років – 179, 55-59 років – 50, 60 і більше років – 58, жінок – 132. За освітою на час вчинення кримінального правопорушення: вища і фахова перед вища – 340, професійна (професійно-технічна) – 55, базова середня та профільна середня – 38. Громадянство на час вчинення кримінального правопорушення: громадяни України – 431, іноземні громадяни – 2.

Зайнятість на час вчинення кримінального правопорушення: працездатні, які не працюють і не навчаються – 9, безробітні, які не працюють і не навчаються – 2; депутати сільських, селищних, міських, районних рад – 5; державні службовці – 20, з них категорія Б – 3, категорія В – 12; 1-7 категорія за законом №4050-VI – 5, посадові особи місцевого самоврядування: усього – 34, 3 категорія – 1; 4 категорія – 21, 5-7 категорія – 12. Посадові та службові особи: райдержадміністрацій – 1, облдержадміністрацій – 1, нотаріуси – 1;

Працівники правоохоронних органів: всього – 22, Національної поліції – 11, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства – 3; державної кримінально-виконавчої служби – 1, державної прикордонної служби – 1, митної служби – 2, посадових та службових осіб інших органів державної влади – 15, Військовослужбовці: всього – 6, офіцери – 3, прапорщики – 1; служби за контрактом – 2, начальники – 2, учасники АТО – 5.

Відомості про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення повторно: всього – 72, у т.ч. у складі організованої групи або злочинної організації – 14, у складі групи з міжрегіональними зв'язками – 1, особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення – 16, у т.ч. в яких судимість не знята і не погашена – 2.

Відповідно до інформації, яка міститься в Єдиному звіті про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за **2021 рік** кількість осіб, яких повідомлено про підозру – 646, кількість осіб, стосовно яких кримінальні провадження закрито за реабілітуючих підстав – 1, виявлено осіб, які вчинили кримінальні правопорушення – 512, до яких застосовано запобіжний захід тримання під вартою – 3. Характеристика виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення: за віком на час вчинення кримінального правопорушення 18-28 років – 23, 29-39 років – 158, 40-54 років – 200, 55-59 років – 64, 60 і більше років – 67, жінок – 140. За освітою на час вчинення кримінального правопорушення: вища і фахова перед вища – 410, професійна (професійно-технічна) – 52, базова середня та профільна середня – 50. Громадянство на час вчинення кримінального правопорушення: громадяни України – 509, іноземні громадяни – 3.

Зайнятість на час вчинення кримінального правопорушення: працездатні, які не працюють і не навчаються – 24, безробітні, які не працюють і не навчаються – 3; депутати сільських, селищних, міських, районних рад – 3; державні службовці – 29, з них категорія Б – 7, категорія В – 15; 1-7 категорія за законом № 4050-VI – 7, посадові особи місцевого самоврядування: усього – 37, 4 категорія – 19, 5-7 категорія – 18. Посадові та службові особи: райдержадміністрацій – 8, облдержадміністрацій – 3;

Працівники правоохоронних органів: всього – 39, Національної поліції – 13, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства – 3; державної кримінально-виконавчої служби – 1, державної прикордонної служби – 3, митної служби – 4, посадових та службових осіб інших органів державної влади – 17, Військовослужбовці: всього – 8, офіцери – 4, учасники АТО – 3.

Відомості про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення повторно: всього – 113, у т.ч. у складі організованої групи або злочинної організації – 46, у складі групи з міжрегіональними зв'язками – 6, особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення – 26.

Відповідно до інформації, яка міститься в Єдиному звіті про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за **2022 рік** кількість осіб, яких повідомлено про підозру – 355, виявлено осіб, які вчинили кримінальні правопорушення – 244, до яких застосовано запобіжний захід тримання під вартою – 4. Характеристика виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення: за віком на час вчинення кримінального правопорушення 18-28 років – 21, 29-39 років – 70, 40-54 років – 88, 55-59 років – 27, 60 і більше років – 38, жінок – 63. За освітою на час вчинення кримінального правопорушення: вища і фахова перед вища – 198, професійна (професійно-технічна) – 26, базова середня та профільна середня – 20. Громадянство на час вчинення кримінального правопорушення: громадяни України – 244.

Зайнятість на час вчинення кримінального правопорушення: учні та студенти закладів вищої освіти – 7; державні службовці - 17, з них категорія Б – 9, категорія В – 5; 1-7 категорія за законом № 4050-VI – 3; посадові особи місцевого самоврядування: усього – 13, 3 категорія – 1, 4 категорія – 7, 5-7 категорія – 5. Посадові та службові особи: райдержадміністрацій – 7, облдержадміністрацій – 3.

Працівники правоохоронних органів: всього – 18, Національної поліції – 8, державної прикордонної служби – 1, митної служби – 5, посадових та службових осіб інших органів державної влади – 11. Військовослужбовці: всього – 2, учасники АТО – 1.

Відомості про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення повторно: всього - 46, у т.ч. у складі організованої групи або злочинної організації – 7, особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення – 10, судимість не знята і не погашена – 3 [4].

Висновки. Отже, в ході аналізу показників репрезентованих у правоохоронній практиці можна зробити висновок, що найчастіше службове підроблення вчиняють громадяни України, віком 40–54 років, в основному це чоловіки. Що стосується відомостей про освіту особи правопорушника, то вони вказують на наявність залежності антисуспільної поведінки від рівня освіти й інтелектуального розвитку, які впливають на коло інтересів і потреб особи та можливості їх задоволення законним шляхом. Для досліджуваного виду кримінального правопорушення характерним є те, що особи які вчиняють службове підроблення мають вищу освіту. Як правило, підроблення вчинюється особою, що набула певного трудового стажу, спеціальних навичок і досвіду роботи; при цьому специфіка виконуваних службових обов'язків прямо пов'язується з необхідністю здобуття особою відповідного освітнього ступеня, що часто є обов'язковою вимогою для зайняття посади в тій чи іншій владно-управлінській структурі. Лише незначна кількість осіб вчинили кримінальне правопорушення у складі групи, що зумовлено механізмом кримінально-протиправного посягання, який, як правило, не потребує залучення інших осіб.

Під час характеристики соціально-рольових ознак особи яка вчинила службове підроблення, встановлено, що службова особа, як представник влади, відрізняється від інших суб'єктів складу кримінальних правопорушень високим соціальним статусом, особливо важливою є її приналежність до єдиної соціальної групи службовців з усіма властивими їй цінностями та інтересами, з позицій яких відбувається їх взаємодія з іншими суб'єктами службових відносин (громадяни, представники юридичних осіб тощо).

В аспекті проведеного дослідження характеристики суб'єкта службового підроблення, ця тематика становитиме завдання для подальших наукових розвідок за означеним напрямом, зокрема й щодо встановлення причин та умов вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карпенко М.І., Москаленко О.М. Кримінальна відповідальність за службове підроблення, передбачене ст. 366 Кримінального кодексу України. *Юридична наука*. 2012. № 9. С. 28–38.
2. Сайт офісу Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika> (дата звернення: 20.11.2023).